

DERRIDA NEDEN DUA EDER?

Sema CEVİRİCİ ATILLA*

ÖZ

Bu çalışmada ateist bir düşünür olarak görülen Derrida'nın dini bir ritüel olarak kabul edilen dua deneyimi ile nasıl bir ilişkisi olduğu ve bu kapsamda kime ve ne için dua ettiği meselesi ele alınacaktır. Derrida'nın gelecek kavramına verdiği önem ve duanın da gelecek olana dair bir talep olması arasında bir bağlantı kurularak Derrida'nın duası analiz edilecektir. Derrida'nın duası mevcuda indirgenemeyen ve hep geleceğe ertelenen adalet ve demokrasi gibi kavramlar bağlamında ele alınacaktır. Bu kapsamda çalışmamız konu edindiği temaları önemli bir Derrida yorumcusu olan ve Derrida'nın düşüncesini dini deneyim alanı ile ilişkisi içerisinde alan John D. Caputo'nun çalışmalarından ilhamla ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Derrida, dua, din, gelecek, adalet, demokrasi, John D. Caputo

WHY DOES DERRIDA PRAY?

ABSTRACT

In this study, the relationship between Derrida, who is assumed to be an atheist, and the experience of prayer, which is considered a religious ritual, and to whom and for what he prays will be discussed. Derrida's prayer, which is the subject of the study, will be analyzed by establishing a connection between the importance Derrida attaches to the concept of the future and the fact that prayer is a request for the future. Derrida's prayer will be discussed in the context of concepts such as justice and democracy, which cannot be reduced to the present and are always postponed to the future. In this context, the study will discuss the themes it deals with inspiration from the works of John D. Caputo, who is an important interpreter of Derrida and examines Derrida's thought in its relationship with the field of religious experience.

Key Words: Derrida, prayer, religion, future, justice, democracy, John D. Caputo

* Dr. Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri.
E-posta: cevircisema@gmail.com Orcid: 0000-0002-9442-3375

Makalenin geliş tarihi: 23.01.2023
Makalenin kabul tarihi: 26.03.2024

Submission Date: 23 January 2024
Approval Date: 26 March 2024

Giriş

Derrida ile dua kelimesinin bir arada olduğu bu başlık okuyucu tarafından şaşkınlıkla karşılanabilir. Zira Derrida ateist olarak varsayılan bir düşünür olarak¹ kime ve ne için dua edecektir? Fakat bu şaşkınlık, Derrida'nın geleceğe olan vurgusu dikkate alındığında ve duaya yüklediği anlam ile birlikte düşünüldüğünde anlaşılır hale gelecektir. Dua gelecek olana dair bir taleptir, şu anda mevcut olmayan ancak gelmesi istenen bir şey için yapılır. Bununla birlikte dua edilirken talep edilen şeyin gelip gelmeyeceği tam olarak bilinemez. Bu yönüyle dua, ne olduğunu bilmediğimiz, geleceğini göremeyeceğimiz bir şeye yapıldığında gerçek bir dua olmaya daha layık görülür. Duanın bu yapısı, Derrida'nın indirgenemez bir belirsizlik ile geleceği açık tutmaya duyduğu tutku birlikte düşünüldüğünde anlamlı olacaktır. Nitekim Derrida'nın duası geleceğin öngörülemezliği ile kaplıdır ve gelecek temasının her şeyden önemli olduğu bir durum söz konusudur. Hatta denilebilir ki "gelecek" Derrida'nın duasının temel eksenidir.

Peki Derrida kime dua etmekte ve ne istemektedir? Bir ateist olarak duasını kime yöneltmektedir? Derrida'nın spesifik bir Tanrı'ya dua etmediği ve Tanrı'ya dair yaklaşımının açık uçlu olduğunu belirterek başlayalım. Nitekim kendisi imkansızca duyduğu tutkuyu ele alırken imkansız ile Tanrı arasında şeffaf bir çevrilebilirlik olmadığını ifade ederek, duasını kime yönelttiği ile ilgili soruları belirsiz bırakmaktadır.² Dolayısıyla Derrida'nın bilmediği bir Tanrı'ya yaptığı dua ve yine kabul edileceğini tam olarak bilemediği talepleri vardır. O, gelecek adına dua ederken mevcuda indirgenmesi mümkün olmayan ve hep geleceğe ertelenen adalet ve demokrasi idealini düşünmekte ve onların gelişini talep etmektedir. Fakat bu gelişin garantisi yoktur ve buna rağmen duasını sürdürmektedir. Hatta duası bilgisizlik ve umutsuzlukla örülü olmasına rağmen duaya devam etmenin gerekli olduğu bir durum söz konusudur.³ Dua şu anda olmayan ama olması istenen bir şey için yapılıyorsa ve bu esnada duada talep edilen şeyin gelip gelmeyeceği bilinmiyorsa, göremeyeceğimiz bir geliş için

¹ Jacques Derrida, "Epoché and Faith: An Interview with Jacques Derrida" içinde *Derrida and Religion: Other Testament*, ed. Yvonne Sherwood and Kevin Hart, Routledge London-New York, 2005, 28-30.

² Jacques Derrida, "The Becoming Possible of the Impossible: An Interview with Jacques Derrida" içinde *A Passion for the Impossible*, ed. Mark Dooley, State University of New York Press, 2003, 28.

³ John D. Caputo, *Hakikat; Postmodern Çağda Bilgelik Arayışı*, Kapı Yayınları, çev. Recep Yılmaz, İstanbul:2022, 72-74.

yapılıyorsa eğer, buradaki bilgisizlik ve görüşümüzün kısıtlı oluşu duaya devam etmemizin de temel şartı olacaktır.

Kuşkusuz bu meseleler Derrida'nın din ve Tanrı kavramlarına nasıl yaklaştığı ve onları nasıl bir kaygı ile ele aldığı ile yakından ilişkilidir. Derrida kendisini ne bir inanan ne de bir ateist olarak konumlandırır. Bu alınacak bir pozisyon değildir. Kişi bunu tam olarak bilemez sadece umut edebilir.⁴ Bu ise geleceğe açık olan bir inançla ilişkilidir. O gelecek kavramının kendisine yönelmekte ve umudunu bu minval üzere muhafaza etmektedir.⁵ Derrida belli bir inanç biçimine mesafeli durmakta, inancın belli bir kişiye veya şeye yönelik inanç olmasına izin vermeyen bir açık uçluluğu muhafaza etmektedir.⁶ Burada ifade ettiğimiz inanç kavramı ise din ile özdeşleştirilemeyen bir inançtır. Derrida'nın vurgusu, dinin kaynağı olarak inancın zorunlu olarak dinden önce geldiği ve bu nedenle doğası gereği her zaman dinsel olmadığıdır.⁷ Nitekim ona göre teoloji denilen şey bir anlamda vahye yani kutsal metinlere olan güvenin bir ifadesidir, oysa inanç daha evrensel bir şeydir.⁸ Bu kapsamda Derrida kendisi ile yapılan bir söyleşide dindar bir insan olduğunu ancak belli bir din anlamında dindar olduğunu ifade eder; "dua ettiğim ya da kilise veya sinagoga gittiğim için dindar değilim daha ziyade başkalarıyla olan ilişkilerimde (bir vatandaş olarak bir baba olarak) dindarım."⁹

Onun duası ve kaygısı geleceği açık tutma, ötekinin gelişine dua etme, onun çağrısına karşılık verebilme ve bu anlamda imkansızın isimleri olarak adlandırdığı adalet, demokrasi, konukseverlik, armağan gibi kavramların gelişinin hayali ile örülüdür. Derrida'nın adalet, demokrasi, konukseverlik gibi kavramların gelişi için dua etmesi, onların mevcutta olan hallerinin kusurlu ve eksik olduğunun bilincinde olarak daha iyisi için, daha iyi bir gelecek için dua ettiğini göstermektedir. Caputo bu açıdan Derridacı yapısökümün bir din gibi yapılandığını ve din dediğimiz bir tutkunun hareketlerini yeniden izlediğini ifade

⁴ Derrida, "Epoché and Faith" 46-47.

⁵ John D. Caputo, "Derrida and the Trace of Religions, İçinde *A Companion to Derrida*, ed. Zeynep Direk ve Leonard Lawlor, UK: Wiley Blackwell, 2014, 472-474.

⁶ John D. Caputo, *The Prayers and Tears of Jacques Derrida; Religion without Religion*, Indiana University Press, Indiana, 1997, 150.

⁷ Ben Vedder ve Gert-Jan Van Der Heiden, "On Faith and the Holy in Heidegger and Derrida", İçinde *A Companion to Derrida*, ed. Zeynep Direk ve Leonard Lawlor, UK: Wiley Blackwell, 2014, 442.

⁸ Derrida, "Epoché and Faith", 30-31.

⁹ Derrida, "The Becoming Possible of the Impossible", 31-32.

DERRIDA NEDEN DUA EDER?
WHY DOES DERRIDA PRAY?
Sema CEVİRİCİ ATILLA

eder.¹⁰ Yapısöküm geldiğini göremediğimiz bir şeyin gelişine yönelik umutla başlar. Din de bu anlamda geleceğe yönelik bir umut ve inançla ilişkili olarak düşünüldüğünde yapısökümün din gibi yapılandığı ifadesi ile ne kastedildiği daha aşikar olacaktır.¹¹ Ayrıca yapısöküm gelecek olana yönelik bir inanç ve umut olarak her zaman biraz kör olduğumuzu ve inanmamız gerektiğini söyleyen bir yapıya da sahiptir.¹² Çünkü inanmak körlüğe bağlıdır ve gözden uzak olanı arzulamakla ilgilidir. Bu yüzden felsefe tarihini ışığın tarihi (fotooloji) olarak gören Derrida¹³ geleceğin bilinmezliğine açıklığı ile farklı bir pozisyonda kendini konumlandırmaktadır.

Bu meselelerden hareketle Derrida düşüncesinin dini anlama yönünden nasıl bir işleve sahip olduğu ve bu kapsamda dini bir ritüel olarak kabul edilen dua deneyiminin Derrida için ne anlam ifade ettiği ve gelecek olanla ilişkisi çalışmanın merkezi temasıdır. Bu kapsamda öncelikle Derrida'nın din ile ilgili görüşlerine, gelecek ve dua arasındaki ilişkiye ve son olarak Derrida'nın duasının ne için olduğuna dair değerlendirmelerde bulunacağız.

Dua ve Gelecek İlişkisi Bağlamında Derrida'yı Okumak

Derrida felsefesinin gerek düşünceye yeni bir soluk kazandırması gerekse de dini kavrayışın nasıl alımlanması gerektiği ile ilgili önemli ölçüde bir perspektif değişikliğine yol açtığı bilinmektedir. Bununla birlikte Derrida'nın kendine özgü bir din anlayışı olduğu söylenebilir.¹⁴ Önemli bir Derrida yorumcusu olan John D. Caputo'ya göre, Derrida'nın din anlayışı teizm ile ateizm kışkacına girmeden huzursuz bir kalbin din ile ilişkisini açığa çıkarmaktadır. Nitekim Derrida *Tanrı vardır* veya *Tanrı yoktur* önermeleri arasında gidip gelmeyen ve bu önermeleri kanıtlama uğruna yürütülen kavramsal savaşımlardan ziyade hakikatin eylemsel ve somut olarak gerçekleştirilmesi meselesini önemsemektedir. Bu bağlamda ateist olarak varsayılan Derrida'nın¹⁵ ateizmi de

¹⁰ Derrida düşüncesinin din kavrayışı konusunda önemli imkanlara sahip olduğu söylenebilir. Nitekim Derrida kendisiyle yapılan bir söyleşide; "budist, yahudi, veya müslüman düşünürlerin bana "yapıbozum, biz bunu yüzyıllardır biliyoruz" dediğini hayal edebiliyorum" diyerek yapıbozum ile klasik negatif teoloji arasındaki yakın ilişkiye de vurgu yapmaktadır. (Derrida, "Epoché and Faith", 33.)

¹¹ John D. Caputo, *In Search of Radical Theology*, USA: Fordham University Press, 2020, 86.

¹² Caputo, *The Prayers and Tears of Jacques Derrida*, 18.

¹³ Jacques Derrida, *Yazı ve Fark*, çev. P. Burcu Yalım, İstanbul: Metis Yayınları, 2019, 42.

¹⁴ Caputo, *The Prayers and Tears of Jacques Derrida*, xviii.

¹⁵ Derrida "Epoché and Faith", 28-30.

dinin batıl inanç veya bir sanrı gibi görülen modernist eleştirilerle ilişkisi olmayan daha ziyade modernitenin inanç ile akıl, din ile sekülerizm veya teizm ile ateizm arasına inşa ettiği ayrımların ötesinde veya dışında düşünülebilecek yeni bir din anlayışını gündemine almasıyla ilişkilidir.

“Knowledge and Faith’de” din saf, kutsal, güvenli ve zarar görmemiş olarak tanımlanır. Yani dinlerin ortak noktası zarar görmemiş olanın vurgulanmasıdır. Bu kapsamda dinin iyilik vaadi, kötülükten zarar görmemiş bir şeyin vaadidir. Burada iyilik dışarıdan yozlaşma veya yanlış anlaşılma gibi birtakım unsurların tehdidi altında olsa da kendi içinde kötülükten muaftır.¹⁶ Derrida ise dinin bu iyi anlayışını yapısöküme uğratan bir radikal kötülük kavramı geliştirmiştir.¹⁷ Bilindiği üzere klasik kötülük probleminde, Tanrı’nın her şeye kadir olduğu ve bu nedenle kötülüğün varlığı ile Tanrı’nın varlığı arasındaki ilişkinin nasıl bağdaşacağı bir sorun olarak gündeme gelmektedir. Oysa Derrida bu anlayışı yapısöküme uğratarak kötülüğün olasılığının iyiliğe içkin olduğunu ileri sürer. Derrida’nın burada vurgulamak istediği şey iyiye inanmanın, sonsuza dek güvenilebilecek bir şeye inanmak anlamına gelmediğidir. Bilakis iyilik otoimmündür.¹⁸ İyinin bu otoimmün yapısı “onsuz iyiliğin hiçbir işe yaramayacağı radikal kötülüğe güvenmek” zorunda olmasıyla ilişkilidir. Derrida, radikal kötülüğün bu koşulunun ortadan kaldırılamayacağını, çünkü bunun ortadan kaldırılmasının “geleceğin iptali” olacağını ileri sürer.¹⁹

Tıpkı radikal kötülüğün mantığında olan argüman gibi inanç kavramı da bu açıdan düşünülür. Yani inancın -güven duymanın- önemi de burada açığa çıkar. Derrida’ya göre, herhangi bir şey yapabilmek için geleceğe ve bağlı olduğumuz kişilere güven duymamız gerekir zira ne olacağını veya başkalarının bize ne yapacağını tam olarak bilemeyiz. Geleceğe olan bu inanç zorunluluğu, bilişsel bir sınırlılıktan değil, geleceğin hem şans hem de tehdidi barındıran yapısından kaynaklanmaktadır. Yani geleceğe olan inanç bizi tehdit de edebilir aynı zamanda

¹⁶ Jacques Derrida, “Faith and Knowledge; The Two Sources of “Religion” at the Limits of Reason Alone, İçinde *Acts of Religion*, Edited and with an Introduction by Gil Anidjar, New York-London: Routledge, 2002, 42-43.

¹⁷ Derrida, “Faith and Knowledge”, 100.

¹⁸ Derrida otoimmüniteyi “canlı bir varlığın kendi savunmasını yıkmaya, “kendi” bağımsızlığına karşı bağımsızlık kazanmaya çalıştığı tuhaf bir davranış” olarak tanımlar. (Jacques Derrida, *Otoimmünite; Gerçek ve Simgesel İntiharlar*, Cogito Dergisi Derrida; Yaşamı Yeniden Düşünürken, Sayı:47-48, (2006), 45.

¹⁹ Martin Häggglund, “Derrida’s Radical Atheism”, İçinde *A Companion to Derrida* ed. Zeynep Direk ve Leonard Lawlor, UK: Wiley Blackwell, 2014, 169.

DERRIDA NEDEN DUA EDER?
WHY DOES DERRIDA PRAY?
Sema CEVİRİCİ ATILLA

bir süprizi de getirebilir ancak bu iki olasılıktan birini dışladığımız takdirde hiçbir şey olmayacaktır.²⁰

Burada geleceğin bilinmezliğine olan vurgu ve buna yönelik inancın olumlanması bir yönüyle de Derrida'da inancın güven kavramından ziyade risk kavramı ile ilişkili bir biçimde düşünülmesini de sağlamaktadır. Çünkü inanç güvenli değildir. İnanç geleceğin bilinmezliği kapsamında düşünüldüğünde bizi riske atan bir şeydir. Derrida'nın felsefesinde her kararın kararsızlık deneyiminden geçerek gerçek bir karar olması gibi²¹, inancın da inançsızlık deneyiminden geçerek gerçek bir inanç haline geldiğini söylemek gerekir. Derrida kararsızlık ve belirsizlik durumunun basitçe bilmemek anlamına gelmediğini söyler. Dolayısıyla bu, bilgi düzenine ait değildir. Derrida "çevrilebilirliğe güvenebilseydim artık Tanrı olmazdı. Tanrı geldiğinde-Mesih geldiğinde göreceğiz ancak bunu öngöremem ve programlayamam" der.²² Burada vurgulanan şey imkansızın olasılığından bahsederken bunun Tanrı ile özdeşleştirilmemesi gerektiğidir. Bu nedenle ona göre, Tanrı ile imkânsız arasında şeffaf bir çevrilebilirlik varsa inanç güvenlidir ve inanç güvenli ve mümkün olduğunda o artık inanç değildir. Dolayısıyla Derrida açısından Tanrı inancı mutlak bir şüpheye maruz bırakılmalıdır. Eğer Tanrı inancı birtakım ateist aşamalardan geçmiyorsa Tanrı'ya gerçek surette inanılmıyor demektir.²³ Derrida bir anlamda bize Tanrı'nın ne olduğunu bilmediğimizi, bilemeyeceğimizi hatırlatır. Dahası inandığımız şeyin Tanrı olup olmadığını, Tanrı'ya severken sevdiğimiz şeyin Tanrı olup olmadığını hatırlatır.²⁴

Peki Derrida nasıl bir Tanrı'ya inanmaktadır? Derrida ateist olarak kabul edilmesine rağmen Tanrı'nın adını reddetmez. Metafizik anlamda bir öz ya da mevcudiyet olarak var olmayan bir Tanrı'ya inanıp dua ettiğini ifade eder.²⁵

²⁰ Hägglund, "Derrida's Radical Atheism", 168.

²¹ Jacques Derrida, "Hospitality, Justice and Responsibility; A Dialogue with J. Derrida", içinde *Questioning Ethics*, ed. Richard Kearney ve Mark Dooley, New York: Routledge, 1991, 67.

²² Derrida, "The Becoming Possible of The Impossible", 28.

²³ Derrida, "Epoché and Faith", 46.

²⁴ Burada vurgulanması gereken bir husus ise Tanrı sevgisi ile Tanrı bilgisi arasındaki ilişkidir. Caputo'nun çalışmalarında Augustinus'a atıfla sık sık kullandığı "Tanrı'ya sevdiğimde neyi severim" ifadesi önemli bir noktadır. Zira Tanrı'ya sevdiğimde neyi sevdiğimi bilmiyorum. Çünkü bu bir bilme meselesi değildir. (John D. Caputo, "What Do I Love When I Love My God? Deconstruction and Radical Orthodoxy" içinde *Questioning God*, ed. John D. Caputo, Mark Dooley ve Michael J. Scanlon, USA: Indiana University Press, 2001, 30)

²⁵ Derrida, "Epoché and Faith", 46.

Tanrı'nın adı, bir yerlerdeki spesifik bir varlığın adı değil, imkansızın ihtimalinin adıdır. Tanrı'yı imkansızın ihtimali olarak adlandırmak Tanrı'nın adının içerdiği imkanları ve geleceği kapatma ihtimalinden dolayı kabul edilemezdir. Derrida için Tanrı mümkün olarak görülen bir şeyden ziyade bu adı dile getirirken hayalini kurduğumuz imkansız şeylerin ihtimalinde olan bir Tanrıdır. Bu yönüyle Derrida açısından kutsal metinlerde bahsedilen Tanrı ile hiçbir şey imkansız değil bilakis mümkündür.²⁶

Derrida, Tanrı ile imkansızın olasılığı arasında bir çevrilebilirlik olmadığını söyleyerek aslında bunun basit bir yer değiştirme meselesi olarak görülmemesi gerektiğini ifade eder. Burada daha ziyade edimsel boyuta dikkat çekilmektedir. Yani Derrida açısından imkansızın Tanrı olması ve Tanrı'nın her şeyi mümkün kılan bir Varlık olarak tasavvur edilmesi bizim sorumluluğumuzda olan ve çözmemiz gereken sorunları çözmemektedir. Bu nedenle imkansızın olasılığı bizi kurtarmaya gelen büyük bir varlık (Tanrı) ile ilgili değil gelecek ve sorumlulukla ilgilidir. Çünkü böylesi tanımlanabilir bir varlığa sahip olduğumuzda onu bildiğimizde imkansızı mümkün hale getirmiş oluruz²⁷ ki bu da imkansızı mümkün kılarak geleceği kapatmak anlamına gelecektir. Derrida'nın burada vurguladığı şey her zaman daha iyi olabilecek bir gelecek ihtimali ve geleceğe dair umudu korumak ile ilgilidir.²⁸

Derrida'nın gelecek vurgusu onun mesih kavramıyla yakından ilişkilidir. Burada Derrida'nın mesihsel ile mesihçilik arasında yaptığı ayrımı ifade etmek gerekir. Derrida'ya göre mesihsel olan, bizi geleceğe açan, öngörülemeyen, sürekli arzulanan ancak hiçbir biçimde ele geçirilemeyen bir öte fikrine atıfta bulunur. Dolayısıyla mesihsel ifadesi dinsel bir kategori olarak anlaşılmaktan ziyade gelecek olanla ilişkisi bağlamında düşünülmelidir. Nitekim Derrida mesih dediği şeyin mesihçilik ve dinden yoksun olduğunu vurgulayarak *Marks'ın Hayaletleri* adlı eserinde mesihliğin teolojik olmayan yönünü ortaya çıkarmaya çalışır.²⁹ Derrida'nın vurguladığı şekliyle mesihlik geleceğe açılan bir kapıdır.

²⁶ Caputo, *Hakikat*, s. 74-75.

²⁷ John D. Caputo, "The Return of Anti-Religion: From Radical Atheism to Radical Theology", *Journal for Cultural and Religious Theory*, S: 11-2 (2011). 36; Burası geleneksel din anlayışında imkansızın Tanrı ile ilişkilendirilmesi noktasında önemli bir ayrımdır, zira Tanrı'da herşey mümkündür. (John D. Caputo, *In Search of Radical Theology*, USA: Fordham University Press, 2020, 196.)

²⁸ Derrida, *Otoimmünite; Gerçek ve Simgesel İntiharlar*, s. 43; Caputo, *The Prayers and Tears of Jacques Derrida*, 18.

²⁹ Jacques Derrida, *Marksın Hayaletleri*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, 99 ve 140.

Derrida böylece dinsel mesih kavramını yani kötülüğe karşı mutlak bağışıklığı olacak birinin gelebileceği fikrini zayıflatır. Onun argümanında ileri sürdüğü gibi mutlak bir bağışıklığın olduğu durum geleceği kapatma anlamında şeyleri olmaktan iptal edecektir. Başka bir deyişle, kötülüğün olmadığı bir mutlak iyilik, tehdit veya riskin olmadığı mutlak bir şans, kaybın olmadığı mutlak bir zaferle ilgilenmek veya onları arzulamak için bir nedenimiz de olmayacaktır. Değer verdiğimiz her şeyi aslında içeriden tehdit altında olduğu için önemsemekte ve onun gelişini arzulamaktayızdır. Bu aynı zamanda geleceğe olan inancın risk ve sürprizi barındıran yapısıyla bizi cezbetmektedir. Bu nedenle mesihlik, asla gelmeyecek bir şey için sonsuz bir bekleyiş değil, burada ve şimdiye olan inancın yapısıdır. Burada Derrida basitçe dinsel mesih umudunu reddetme amacıyla olmayıp, geleceği canlı tutma niyetindedir.³⁰

Derrida'daki gelecek vurgusu Derrida'nın duasını anlama noktasında önemli bir temadır. Dua etmek şuanda mevcut olmayan ancak gelmesi istenen ve gelecek olana duyulan bir talep ve tutkudur.³¹ Kişi olmasını istediği bir talep ve istekle dua eder ancak duasına kesin olarak bir cevap geleceğini bilemez, ancak bunun geleceğine inanmaktan başka seçeneği yoktur.³² Nitekim Derrida kendisiyle yapılan bir söyleşide dua deneyiminin inancın askıya alınmasından (şüphecilik) ziyade kesinliğin askıya alınmasını (epoche) duanın bir parçası olarak gördüğünden bahseder. Derrida'ya göre duanın sahil olabilmesi gerçek bir dua olabilmesi için bu askıya alınmanın gerçekleşmesi gerekir. Duaya verilecek olan cevabı bilseydik bu dua olmayıp duanın sonu olurdu. Böylesi bir beklenti dua olmayıp adeta bir pizza siparişi verme gibi olurdu. Oysa dua edilirken her türlü kesinlik ve güvenceden vazgeçilmesi gerekir, her ne kadar dua ederken bir umut ve karşılık beklentisi olsa da.³³

Dolayısıyla Derrida'nın duası hem geleceğin bilinmezliği hem de kime dua ettiğine dair bir bilinmezlikle malüldür. Tam da bu nedenle Derrida'nın duası Caputo'ya göre gerçek bir dua olmaya daha yakındır. Bu çerçevede dindar bir Hristiyan olan Augustinus ile ateist olarak kabul edilen Derrida'nın dualarını Augustinus'un *Confession* Derrida'nın ise *Circumfession*'undan yola çıkarak mukayese eden Caputo bilinmeyen bir Tanrı'ya yapılacak duadaki bilmeme durumunun, duanın yapısal unsuru olduğunu ifade eder. Zira duada her zaman

³⁰ Hägglund, "Derrida's Radical Atheism", 176.

³¹ Caputo, *The Prayers and Tears of Jacques Derrida*, 73.

³² Caputo, *The Prayers and Tears of Jacques Derrida*, 311.

³³ Derrida, "Epoché and Faith", 30-31.

bir bilinemezlik ve indirgenemez bir belirsizlik vardır.³⁴ Burada açığa çıkan nokta şudur ki; duanın hem kime yöneltildiği hem de sonucu hakkında bir bilgi ve güvence olsaydı dua etmeye ihtiyaç duyulmayacağıdır.³⁵ Bu açıdan Caputo duanın bu gibi teminatlardan yoksun olan güvencesizler için olduğunu ifade eder.³⁶ Caputo'ya göre Derrida duasında "sen" dediğinde sen ifadesinin kime atıfta bulunduğunu bilmezken, Augustinus'un sen dediğinde açıkça Tanrı'ya atıfta bulunmaktadır. Bu ise duadaki, bilmeme durumunun, en güçlü tutkusuyla en samimi duayı oluşturmaktadır;³⁷ "Kim daha çok duaya muhtaçtır, kim daha çok yaralayıcı sözler söyler, duasını işitecek biri olup olmadığını bilmeyenden? Kim daha ciddi bir şekilde "Tanrım, dualarımızı işit" diyebilir?"³⁸

Dolayısıyla Augustinus ile Derrida'nın arasındaki fark, gerçek bir dua adamı ile bir ateist arasındaki fark değildir. Aradaki fark, Augustinus'un duasını yönelttiği Varlığın adını bilmesi, ve buna dair güvenin eminliğinde duasını sürdürmesi iken Derrida'nın bu tarz güvencelerden yoksun olmasıdır.³⁹ Augustinus dua ederken özel adlar kullanır oysa Derrida bütün bu teminatlardan ve adlardan yoksundur.⁴⁰ Derrida ile mukayese edildiğinde Augustinus her ne kadar Tanrı'nın kendi kavrayışının ötesinde olduğunu kabul ediyor olsa da duasını duyacağını ümit eder ancak Derrida bu tür itakatlardan yoksun oluşuna rağmen duasını sürdürür. Ve hatta Derrida'nın dua etmesinin nedeni tam da bu güvenceden yoksunluğudur ve buradaki bilgisizliktir. Bu nedenle Derrida'nın inancı daha "umutsuz" bir inanç iken Augustinus 'un inancı ise daha kendinden emin bir inançtır. Derrida kime dua ettiğini bilmediği için onun hakikatine de sahip değildir ve tam da bu yüzden hakikati yalnızca eylemsel olarak

³⁴ John D. Caputo, "Shedding Tears Beyond Being: Derrida's Confession of Prayer", İçinde *Augustine and Postmodernism; Confession and Circumfession*, ed. John D. Caputo ve Michael J. Scanlon, USA: Indiana University Press, 2005, 103.

³⁵ Caputo, *In Search of Radical Theology*, 85.

³⁶ John D. Caputo, *The Insistence of God; A Theology of Perhaps*, USA: Indiana University Press, 2013, 204.

³⁷ John D. Caputo, "A Game of Jacks: A Response to Derrida", İçinde *A Passion for the Impossible*, ed. Mark Dooley, USA: State University of New York Press, 2003, 40.

³⁸ John D. Caputo and Michael J. Scanlon "Introduction the Postmodern Augustine" İçinde *Augustine and Postmodernism; Confession and Circumfession*, ed. John D. Caputo-Michael J. Scanlon, USA: Indiana University Press, 2005, 9.

³⁹ John D. Caputo, "Derrida and the Trace of Religions", İçinde *A Companion to Derrida*, ed. Zeynep Direk ve Leonard Lawlor, UK: Wiley Blackwell, 2014, 474.

⁴⁰ Burada vurgulanması gereken bir husus ise, Caputo'nun da ifade ettiği üzere, Derrida'nın özel veya iyi isimleri karalamakla (defaming) değil onları kurtarma amacıyla olduğunu söylemek gerekir. (Caputo, *The Prayers and Tears of Jacques Derrida*, 5.)

gerçekleştirebilir ve geleceğe dair bir inanç ve umutla yaşayabilir.⁴¹ Nitekim Caputo'ya göre dua etmek doğru ya da yanlış bir önermeyi dile getirmek değildir, dua edimseldir, yani kişinin gerçekleştirdiği hakikattir der.⁴² Bu açıdan geleceğe olan inanç ve güvenin pasif bir beklentiden ziyade aktif bir sorumluluk ve risk üstlenmeyi de beraberinde getirdiği söylenebilir ki bu da fiili duaya işaret eder. Zaten gelecek olan eylemlilik ifade eder sözünün kastı da budur. Nitekim böylesi bir düşünce açısından eğer gelecek bir bilinemezlikle malülse o halde hiçbir şey garanti edilemezdir ve bu nedenle de eylem gerektirir.⁴³

Kuşkusuz Derrida'nın duası cennete gitmek için değil, gelmesi istenen adına dua edilen ve bunun için eyleme geçilen bir demokrasi ve adalet için, koşulsuz bir konukseverlik içindir. Derrida'nın imkansız mümkün kılma olarak düşündüğü ve hiçbir zaman gerçekleşme de onu aramaktan ve talep etmekten vazgeçemeyeceğimizi söylediği adalet, demokrasi gibi kavramların önemini vurgulaması ve bunların gerçekleşmesi için sözlü ve fiili duayı sürdürmesi bu nedenledir. Demokrasi ve adaletin mevcut durumlarının sürekli eleştiri, sorgulama ve dönüştürülme yoluyla daha iyisine ulaşma anlamında bir eylem gerektirdiği kuşkusuzdur. Derrida'nın sadece demokrasiden değil gelecek demokrasiden bahsetmesi, sadece hukuk olarak adaletten değil, gelmekte olan

⁴¹ Caputo, *Hakikat*, 72-74 ve 76-77.

⁴² Caputo, *The Prayers and Tears of Jacques Derrida*, 296-297. Bu nedenle de dua, teolojinin özel kullanımına teslim edilemeyecek kadar değerli bir şey olarak düşünülür. (Caputo, *Hakikat*, 72-74)

⁴³ Burada şunu ifade etmemiz gerekir ki Derrida düşüncesinde artık hakikat dediğimiz şeylere gelecek kavramı eşlik etmektedir. Nitekim Derridadaki gelecek vurgusunun hakikati anlamamız ve onun "olay" olarak sürekli olmaya çabalayan bir şey olarak anlaşılmasının da yolunu açar. Olay sabitlenemez ve kavrayışımıza indirgenemez olandır. Derrida kendisiyle yapılan bir söyleşide şöyle der; "olay, gelen ve gelişiyi beni şaşırtacak olan, kavrayışımı şaşırtmaya ve askıya almaya gelendir. Olay her şeyden önce ilk olarak kavramadığım şeydir. Daha doğrusu olay her şeyden önce kavramamamdır." (Derrida, "Otoimmünite; Gerçek ve Simgesel İntiharlar", 42.) Bu yönüyle olay, öngörülemez programlanmayan bir şeyin gelişidir. Olay öngörülebilir bir geleceğe değil mutlak geleceğe, geleceğinizi göremediğimiz bir geleceğe aittir. Buradaki vurgu hakikatin her zaman bir süreç olduğu ve geleceği destekleyen koşullar altında geliştiğidir. Kuşkusuz bu, şu anda hiçbir şeyin doğru olmadığını söylemekten mahrum etmek demek değildir. Bu, hakikatin daha yeni gerçekleşmeye başladığı ve "hakikat" olarak adlandırmak istediğimiz her şeye "gelecek" kavramının eşlik etmesi gerektiği anlamına gelir. Zira mutlak gelecek ekseninde düşünüldüğünde olay, olayın spesifik bir örneğine indirgenemez ve sabitlenemezdir. Örneğin adaletin belli bir yasada kurumda veya devlette gerçekleştiğini söylemek adaletsizliktir. Oysa burada kastedilen olay, istikrarlı tüm yapıları istikrarsızlaştıran, onları gelecek ile huzursuz eden ve umut ve vaatlerle ortaya çıkan şeydir. Olayın hakikati onun göçebe misafirperverliğidir onun gelişine kapıyı açık tutmaktır. (Caputo, "Spectral Hermeneutics on the Weakness of God and the Theology of the Event" İçinde *After the Death of God*, ed. Jeffrey W. Robbins, New York: Columbia University Press, 2007, 54-55.)

adaletten bahsetmesi de bu kaygının bir sonucudur. Kendimizi demokrasinin ve adaletin hakikatine adanmamız, yalnızca demokrasi ve adaletin burada ve şimdi varolduğu kusurlu durumlarına değil, onların vaadine-geleceğine bağlı kalmaya söz vermemiz ile ilişkili düşünülmektedir. Burada Derrida'nın gündemine aldığı kavramlar hep vaadedilen ve gelecek olandır.⁴⁴ Örneğin demokrasi kavramını ele aldığımızda demokrasi burada ve şimdi var olduğu kusurlu duruma değil, demokrasi vaadine bağlı kalmaya söz verdiğimiz anlamına gelir. Yani demokrasi; vadedilendir, bizi "demokrasi" sözcüğüne çağırandır. Derrida'nın gelecek demokrasi bağlamında "gelecek" demokrasiden daha önemlidir demesi de bundan dolayıdır. Zira gelecek bir demokrasinin adının yine de demokrasi olacağını söyleyemeyiz.⁴⁵

Derrida'nın geleceğe açık bıraktığı ve dua ettiği bir diğer kavram adalettir. Adalete inanç aslında gelecek olana duyulan bir tutku ve inançla bağlantılıdır. İnanç bilmediğimiz bir gelecek olana duyulan tutku ise o halde adalet kendisine inancımızı koruyabileceğimiz bir şeydir. Derrida bu anlamda gelmekte olan adalete yönelik inancını koruyarak mevcuda (yasaya-kurala) indirgenen adaletin adalet olmadığını ve onun eksikliğini vurgulaması da bu bağlamda düşünülmelidir.⁴⁶ Bu açıdan Derrida'nın adaleti hayalet metaforuyla ele alması adaletin hiçbir zaman tam anlamıyla varolmayacağı ile ilişkilidir.⁴⁷ Caputo'nun da ifade ettiği gibi, adalet hiçbir mevcut düzende yoktur. Adalet çağırır adalet gelir ama adalet asla yoktur. Bu anlamda adalet adeta bir hayalet gibi bize musallat olmakta, uykumuzu bölmekte ve bizi gömülmüş bir ölünün hayaleti gibi takip etmektedir.⁴⁸ Adalet, eğer böyle bir şey varsa, bir inşa değil bir çağrıdır, bir olay vaadi ve bir olay çağrısıdır.⁴⁹

Derrida'nın bir diğer duası ve gelecekle ilişki kurduğu konukseverliktir. Bilindiği üzere ötekinin gelişine gösterilecek koşulsuz konukseverlik ötekinin iyi olduğunu varsayabileceği gibi kötü olabileceği ihtimalini de yadsımaz. Ötekinin

⁴⁴ Caputo, *Hakikat*, 92-93.

⁴⁵ John D. Caputo, *The Weakness of God; A Theology of the Event*, USA: Indiana University Press, 2006, 346.

⁴⁶ Jacques Derrida, "Yasanın Gücü Otoritenin Mistik Temeli", çev. Ece Göztepe-Zeynep Direk- Ferit Burak Aydar, İçinde *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, 60-62.

⁴⁷ Derrida, *Marksın Hayaletleri*, 11.

⁴⁸ John D. Caputo, *Deconstruction in a Nutshell; A Conversation with Jacques Derrida*, ed. John D. Caputo, New York: Fordham University Press, 1997, 154-155.

⁴⁹ Caputo, "The Return of Anti-Religion: From Radical Atheism to Radical Theology", 68.

gelişi bir dostluk olabileceği gibi bir düşmanlığı da içinde barındırabilir. Nitekim konukseverliğin önemi de buradadır. Derrida'nın ifade ettiği gibi "iyi bir olayın gerçekleşmesi için radikal kötülüğün olasılığı bir olasılık olarak kayıtlı kalmalıdır" çünkü böylesi bir radikal kötülüğün olasılığını dışlarsak o zaman hiç bir olay olmayacaktır.⁵⁰ Derrida burada bize konukseverlik (hospitality) ve düşmanlık (hostility) arasındaki etimolojik bağı hatırlatır. Yani evimize alanımıza giren yabancı ricada bulunan sığınacak yer arayan birisi olarak görülebileceği gibi tehditkâr bir işgalci olarak da görülebilir.⁵¹ Burada hem konuk hem de düşman olabilecek ötekine yönelik sorumluluk aslında bir açıklığı deneyimlemektir. Açıklık ise konuk veya düşman olacak olan ötekine kapıyı açık bırakmayı gerektirmese de kişinin kapıyı açmaya her zaman istekli olmasına vurgu yapar.⁵²

Burada konukseverlik ile Derrida'nın önemli gördüğü kavram olarak armağan birbiriyle yakından ilişkilidir. Daha doğrusu her iki durumda da işleyen aynı mantıktır. Zira konukseverliğin bir şeyler vermekten-sunmaktan ibaret olduğu açıktır. Geleneksel konukseverlik sahnesinde, konuk minnettarlık içinde bir şeyler verir. Yani ev sahipleri ve konuklar arasında bir şükran sahnesi var. Derrida'ya göre gerçek bir armağanın karşılıklılık, mübadele, ekonomi ve döngüsel hareketten bir kopuşu gerektirdiği gibi⁵³ konukseverlik de böyle bir kopuşu ima eder. Yani, konuğun ev sahibine geri vermesi gereken bir çerçeve içerisinde konukseverlik anlaşıldığı takdirde bu konukseverlik değil koşullu konukseverlik olacaktır. Ayrıca koşulsuz konukseverlikte davet yoktur. Böylesi bir durumda ben ötekini davet etmekte ve onu beklemekteyimdir ve bu bir sürpriz değildir. Halbuki koşulsuz konukseverliğin olabilmesi için mutlak bir sürpriz-ziyaret olmalıdır. Öteki, Mesih gibi, istediği zaman gelmelidir. Gelmeyebilir bile. Bu nedenle ötekinin gelişi hiçbir zaman hesaplanamaz.⁵⁴ Burası ötekinin başkalığının mutlak bir sürpriz olduğu yerdir.⁵⁵ Dolayısıyla

⁵⁰ Häggglund, "Derrida's Radical Atheism", 166-168.

⁵¹ Costas Douzinas, *Krizde Felsefe ve Direniş*, çev. Tulga Buğra Işık, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, 90-91.

⁵² David Wood, "The Experience of the Ethical", içinde *Questioning Ethics: Contemporary Debates in Philosophy*, ed. Richard Kearney ve Mark Dooley, New York: Routledge, 1999, 117.

⁵³ Jacques Derrida, "Kralın Zamanı" içinde *Armağanın Fenomenolojisi*, ed. Engin Yurt ve Erdal Yıldız, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021, 143-144.

⁵⁴ Jacques Derrida, *Gün Doğmadan; Elisabeth Roudinesco ile Konuşma*, çev. Kenan Sarıalioğlu, İstanbul: Dharma Yayınları, 2006, 83-84.

⁵⁵ Jacques Derrida, *Nietzscherin Şöleni*, der. ve çev. Ali Utku ve Mukadder Erkan, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2008, 222-223.

koşulsuz konukseversem, *davet edilen konuğu değil, ziyaretçiyi* memnuniyetle karşılamalıyım. Tabii böylesi bir sürpriz kendi risklerini de beraberinde getirmektedir. Çünkü konuk iyi bir insan veya düşman olabilir. Saf konukseverlik ve saf armağan riski budur.⁵⁶

Kuşkusuz Derrida'nın önem verdiği adına dua ettiği bu kavramları dini referanslarla kullanmayacağı açıktır. Hatırlanacağı üzere çalışmanın başında Derrida'nın dinin mutlak iyisini sorguladığı ve iyiliğin içindeki kötülüğü göstermek suretiyle mutlak iyi kavramını eleştiriye açtığını ifade etmiştik. Tam da bu nedenle Derrida konukseverlik, adalet, demokrasi kavramlarını ele alırken onları koşulsuz bir iyiye veya dinsel bir iyi kavramına atıfta bulunarak ele almaz.⁵⁷ Derrida'ya göre, mutlak bir bağımsızlık başkalağı ve geleceğin bilinmezliğine olan açıklığı kapatma riskini taşımaktadır. Onun ifade ettiği gibi

⁵⁶ Derrida, "Hospitality, Justice and Responsibility", 69-71. Tabii bununla birlikte Derrida koşulsuz konukseverliğin pratikteki imkanının zorluğuna da vurgu yaparak, bu konukseverliğin ne politik ne de hukuki bir karşılığının olmadığını da ifade eder. J. Habermas-J. Derrida, *Terör Günlerinde Felsefe*, der. Giovanni Borradori, çev. Emre Barca, İstanbul: YKY, 2008, 160-162.

⁵⁷ Derrida Tanrı kavramını ele alırken koşulsuz ve egemenlik arasında bir ayrım yapması da bu bağlamda önemlidir. Bunların genellikle birlikte düşünüldüğünü fakat burada önemli olanın bunları birbirinden ayırmak olduğunu söyleyerek egemenlik olmadan koşulsuz bir durumu ön plana çıkarır. Ona göre bağışlamada, armağanda, konukseverlikte koşulsuz bir şey düşünülmektedir ancak bunun egemenliği-otoritesi yoktur. Yani gücü ve egemenliği olmayan bir koşulsuzluk durumu. Ona göre Tanrı'yı hem güç-egemenlik hem de koşulsuz bağışlama, armağan koşulsuz yasa ve konukseverlik gibi kavramlardan yana düşünüyorsak o zaman onto-teolojinin içinde kalırız. Oysa Derrida'ya göre Tanrı ile mutlak gücü ayırmamız gerekiyor. Eğer koşulsuz dediğimiz şeyleri yani armağan, konukseverlik bağışlama, adalet, demokrasi gibi kavramları korumak ve onları geleceğe açık tutmak istiyorsak egemenlik ile koşulsuzluğu ayırmamız gerekir. (Derrida, "Époché and Faith", 42.) Bunlar zayıf bir çağrı veya taleptir, gerçekleşmesi için uygulayacak gücü olmayan zayıf çağrılardır ancak onların güçleri koşulsuz olmasındadır. Nitekim böylelikle Tanrı'nın zayıf bir çağrı olarak görüldüğü ve bu açıdan onun isteklerinin insanları sorumluluk ve harekete geçiren bir anlamda geleceğin açıklığını koruyarak daha iyisini yapmayı talep eden yönüyle düşünüldüğünde onun talebi koşulsuzdur ancak onu gerçekleştirmeye gücü ve otoritesi olmayan yönüyle zayıftır. Derrida'nın koşulsuz olanı "zayıf güç" olarak tanımlaması da bu noktada önemlidir." (John D. Caputo, *The Folly of God; A Theology of the Unconditional*, US: Polebridge Press, 2016, 54-55.) Nitekim Caputo da buradan hareketle, Tanrı'nın adının artık güçlü bir varlıktan çok bir olayın, bir nedenden çok bir çağrının, bir mevcudiyetten çok bir tahrikin veya bir vaadin adı olarak düşünülmesi gerektiğini söyleyerek Tanrı'yı mutlak güç yerine zayıflık açısından düşünerek *Zayıf Teoloji* kuramını ileri sürmüştür. Yani Derrida'nın egemenlik olmadan koşulsuz dediği şey Tanrı kavramı çerçevesinde yeniden düşünülerek egemenliği olmayan ancak koşulsuz bir çağrıda bulunan bir varlık olarak düşünülür. Başka bir ifadeyle Tanrı artık her şeye gücü yeten bir Varlıktan ziyade zayıf bir Varlığa ve onun koşulsuz çağrı olarak düşünülmesine atıfta bulunur. (Caputo, *The Weakness of God; A Theology of the Event*, 28.)

mutlak bağımsızlık olsaydı o zaman hiçbir şey olmazdı. Bu nedenle o otoimmünitenin en ideal konukseverlik ve adalet koşullarının içerisinde yer aldığını göstermeye çalışır. Bu kapsamda adalet demokrasi ve konukseverlik koşullu kanunları gerektirse de spesifik bir kurala indirgenemez. Adalet, demokrasi, konukseverlik talebi her zaman verili olanın sorgulanmaya dönüştürülemeye açık olduğunu gösterir. Burada mesele öngörülemeyen olaylara maruz kalınca koşullu yasalara ihtiyaç duyulduğudur. Öngörülemeyen olaylara maruz kalma ise hem koşullu yasalara pratik bir rasyonellik kazandıran şey hem de bunları ya savunmaya ya da onlara karşı çıkmaya ilham veren şeydir.⁵⁸

Derrida imkansızın isimleri olarak adlandırdığı adalet, demokrasi, konukseverlik kavramlarının mevcuda indirgenen bir anda olmadığını hep gelmekte olan olduğunu ifade ederken aslında bunların gerçekleşmesini isteyen bir inancın nesnesi haline de getirmektedir. Dolayısıyla Derrida bunları bir arzu bir dua olarak adlandırma girişimindedir. Bu imkansıza duyulan bir arzudur. Dolayısıyla adaleti, demokrasiyi, konukseverliği arzuluyoruz, imkansız hayal ediyoruz ve bunun için dua ediyoruz. Bu ise yani imkansızın mümkün olmasını istemek ise basit bir mantıksal çelişki olmayıp, şuanda olmayan ancak gerçekleşmesi için dua ettiğimiz ve umut ettiğimiz bir şeydir.⁵⁹

Hukuk adalet olmasa da adaleti gerçekleştirebilecek tek şeydir. Demokrasinin mevcut hali demokrasinin kendisi olmasa da demokrasi idealine ulaşmak için gereklidir. Konukseverlik gelenin dost – düşman mı olup olmadığını bilemememize rağmen ötekinin gelişine kapıyı açmaya istekli olmak demektir. Bütün bu kavramlar Derrida'nın gerçekleşmesi için dua ettiği gelmesini beklediği kavramlardır ancak bunların mevcut halleri her ne kadar eksik ve kusurlu olsa da adalet demokrasi konukseverlik ideallerine bizi bir nebze yaklaştırması hasebiyle önemlidir. Burada mesele bunların mevcut durumlarını mutlak olarak sunmama ve böylelikle geleceğe açıklığı kapatma riski taşımamasıdır.

Buraya kadar görüldüğü üzere Derrida, dini bir öğretille ilişkilendirilemeyecek bir inancı gündemine almaktadır ve duası da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Derrida'nın duası geleceği vaadeden bir umuttur. Derrida aslında başkası için dua eder başkasının bunu duyması ve ona açıklığını göstermek için dua eder. Dua etmek, gelecek olana duyulan bir talep olarak bir

⁵⁸ Hägglund, "Derrida's Radical Atheism", 171-172.

⁵⁹ Caputo, In Search of Radical Theology, 84-85.

yönüyle de bir şeyi çağırmaaktır. Derrida "Faith and Knowledge"da din yanıtıdır der. Ve aslında bir sorumluluk ilkesi olmadan hiçbir yanıt da yoktur.⁶⁰ Bu anlamda dua etmek Derrida için sorumlu olduğu ötekinin çağrısına yanıt vermek onun gelişine izin vermektir, evet demek ve onaylamaktır.⁶¹ Ötekinin çağrısı beni onu duymaya ve ona cevap vermeye zorlar. Yani ötekinin çağrısına cevap verme (response) aslında benim sorumluluğumdur (responsibility), ötekinin çağrısı karşısında aksiyon alma sorumluluğudur. Bu sorumluluk ise ötekine karşı koşulsuz misafirperver olabilmek, karşılıksız bir armağan verebilmek, karşılıksız affedebilmek ve ötekine adil olabilmek için kararverilmezlik deneyiminden geçerek bir karar vermeyi gerektirir. Tam da bu nedenle her şey imkânsız bir şekilde gerçekleşir. Derrida'nın da vurguladığı gibi misafirperverlik, dostlarımızı hoş karşılandıkları evlerimize *davet* ettiğimizde değil, hoş karşılanmayanları hoş karşıladığımızda, bize zarar verip vermeyeceği hakkında hiçbir güvencemiz olmayan bir yabancı tarafından *ziyaret* edildiğimizde misafirperverdir.⁶² Armağan, hiçbir ekonomik döngüye girmeksizin, karşılık beklenmeksizin verildiğinde armağandır.⁶³ Affetmek, affedilebilir olanları, pişman olanları ve durumunu düzeltenleri değil, affedilmezleri, affettiğimizde affettir.⁶⁴ Ancak bunlar hep geleceğe ertelenmekte ve gelişlerini göremesek de gelmeleri için dua etmeye ve umut etmeye devam edeceğimiz imkansızın isimleridir.

Sonuç

Gelinen noktada, Derrida'nın inanç ve Tanrı'ya dair değerlendirmelerinin, geleceğe duyduğu inanç ve umut ile örülü olduğu görülmektedir. Bu ise klasik anlamıyla bir Tanrı inancını benimsemediği bilakis kendine özgü bir inanca yerini bıraktığını gösterir. Geleceğe yönelik olan bu inanç onun geleceğin daha iyi olacağına olan umudunu ve duasını oluşturur. Burada geleceği kapatma riskini barındıran her türlü mutlaklık ve kesinlik ihtimalini saf dışı bırakan bir anlayışla

⁶⁰ Derrida, "Faith and Knowledge", 64-65.

⁶¹ Derrida, "Kendime Karşı Savaşayım", çev. Saadet Özen, Cogito Derrida: Yaşamı Yeniden Düşünürken, İstanbul: YKY, 2012, 185; Caputo, *The Prayers and Tears of Jacques Derrida*, 298.

⁶² Habermas-Derrida, *Terör Günlerinde Felsefe*, 165-166.

⁶³ Derrida, "Kralın Zamanı", 143-144.

⁶⁴ Jacques Derrida - Jean Luc Marion, "Armağan Üzerine: Derrida ve Luc Marion Arasında Bir Tartışma" içinde *Armağanın Fenomenolojisi*, ed. Engin Yurt ve Erdal Yıldız, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021, 226; Caputo, "Derrida and the Trace of Religions", 472.

DERRIDA NEDEN DUA EDER?
WHY DOES DERRIDA PRAY?
Sema CEVİRİCİ ATILLA

hareket edilmektedir. Geleceği kapatma ihtimali olacak her türlü mutlak bağışıklık fikrini de yapısöküme uğratan Derrida açısından bir şeyi mutlak saymamalıyız. Zira böylesi bir mutlak bağışıklık fikri o şeyi, yaşamasına izin veren ve aynı zamanda onu yıkan-yok eden bir geleceğe açmamızın önünde bir engeldir. Bu, geleceğin hem tehdit hem de sürprizi getiren yapısıyla ilişkilidir. Mutlak gelecek öngörülemezdir, beklenti ufkumuzu paramparça eden bir yapıya sahiptir. Ancak yine de geleceğin öngörülemezliğine rağmen daha iyi bir gelecek için dua edilmeli ve mevcut durumun daha iyi bir versiyonuna ulaşmaya çalışmalıyız ki bu da kişiyi eyleme sevkeden bir yöne sahiptir. Böylesi bir durumda bizi eyleme geçmek için cezbeden bir şeyler olacaktır. Bu ise gelişini göremediğimiz ama umut ve duayı sürdürdüğümüz bir gelecek sevgisidir. Belirlenemez bir geleceğe maruz kalmak kişiyi hem bir risk almak hem de gelmekte olanın sorumluluğunu üstlenmek anlamında önemli bir imkana açmaktadır. Bu yönüyle Derrida'nın yapmaya çalıştığı şey gelecek olanın, öngörülemez olanın radikal bir olumlaması olarak görülebilir. Fakat yeniden hatırlatmak gerekir ki böylesi bir geleceğe inanmak ona dua etmek pasif bir bekleyişten ziyade aktif bir duruma eş deyişle fiili bir duaya da işaret eder.

Bu kapsamda dinin mutlak iyilik vaadini yapısöküme uğratarak kötülüğü barındıran bir iyilik, kaybı barındıran bir zafer, riski barındıran bir şansı vurgulayarak, mutlaklık vaadeden durumların geleceğin öngörülemezliğini kapatma riskini taşıdığına dikkat çeker. Eş deyişle bir şeye mutlak iyi, mutlak adil, mutlak demokrasi demek aslında geleceği iptal eden onun açıklığını kapatan yönüyle Derrida açısından kabul edilemezdir. Bu kapsamda Derrida'nın duası onun gelecek ile yakın ilişki kurmak suretiyle ele aldığı adalet, demokrasi gibi kavramlarda kendisini anlamlı kılmaktadır. Nitekim Derrida'nın gerek adalet gerekse demokrasi idealinin gelecek olanla ilişkili bir biçimde ele alması hem geleceğin daha iyi olacağına yönelik bir inanç hem de gerek adaletin mevcut yasaya veya herhangi bir durum ve koşula indirgenme riskini önleme gerekse demokrasinin mevcut durumunun sorgulanma ve daha iyisini talep etmeyi arzulama bağlamında düşünülmelidir. Bu yönüyle bu kavramlara gelecek kavramı eşlik etmelidir. Yani şuanda olmayan bir şey için dua ediyoruz ancak duaya kesin olarak cevap verilip verilmeyeceğini bilmiyoruz. Talep ettiğimiz şeyin gelip gelmeyeceğini bilmiyoruz sadece buna inanmak zorundayız ve bu nedenle duayı sürdürmek zorundayızdır.

Burada önemli gördüğümüz bir diğer husus ise Derrida'nın gerek din ve Tanrı'ya dair ortaya konulan hakikat ve bilgi iddialarından uzak olarak kesinliğin

askıya alındığı durum, gerekse kime yönelttiğini bilmediği (veya bunu bilerek adlandırmadığı) dua deneyimi, Derrida'nın ateizminin klasik anlamıyla bir Tanrı reddi olmayıp bilakis kendine özgü dininin önemli bir bileşeni olarak görülebilir. Derrida'nın düşüncesi ile ortaya çıkan şey inancın riskli bir şey olduğu ve kesinlik anlamında bir güvence ile ilişkili olamayacağıdır. İnanç tam da bilmemenin tutkusudur. Böylesi bir öngörülemezlik ve bilinemezlik ile Tanrı'ya dair her tasdiğin Tanrı'yı inkar eden bir ateizmden geçmesi gerektiği açığa çıkar. Nitekim Derrida böylelikle bir anlamda bize Tanrı'ya dair inancımızın mahiyetini sorgulatar. Tanrı'nın ne olduğunu bilmediğimizi, bilemeyeceğimizi, dahası inandığımız şeyin Tanrı olup olmadığını, Tanrı'yı severken sevdiğimiz şeyin Tanrı olup olmadığını düşündürür. Bu yönüyle Derrida kuşkusuz teizmin bir eleştirisini yapmaktadır ancak buradaki eleştiri Tanrı'yı değil, Tanrı'nın adının kullanılma biçiminin bir eleştirisi olarak okunabilme imkanına da sahiptir.

Her ne kadar dinin performatif yönüne ve insanın gelecek bağlamında sorumluluk üstlenme fikrine atıfta bulunuyorsa da Derrida'nın Tanrı kavramının belirlenemez bir duruma, inanca indirgenmesi spesifik bir Tanrı anlayışını benimseyenler açısından sorun teşkil edeceği açıktır. Bu yönüyle düşünüldüğünde inanç ve Tanrı kavramları söz konusu olduğunda Derrida düşüncesinde ortaya çıkan belirlenemezlik ve geleceğe erteleme durumu işlevsel olmaktan ziyade bir soruna bile dönüşme riskini taşıyabilir.⁶⁵ Zira Tanrı'ya veya inanca dair meselelerde de tıpkı adaletin bekleyemeceği bir aciliyet durumu vardır ve bunların belirsiz kalması kabul edilemezdir. Bu yönüyle Derrida'nın duasına geleceğin ve indirgenemez bir belirsizliğin eşlik etmesi, adalet, demokrasi, konukseverlik gibi temel değerlerin daha iyisine ulaşma anlamında mevcut durumun sürekli sorgulanma, eleştirilme ve dönüştürülme imkanına açması anlamında önemli görülse de, Tanrı'ya ve inanca dair aciliyet gerektiren itikat meselelerinin de belirsiz bırakılamayacağı ve bu yönüyle spesifik bir din ve Tanrı anlayışına inananlar açısından kabul edilmesi zor görünen yönleriyle de eleştiriye açık olmalıdır.

⁶⁵ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Richard Kearney, "Khora or God?", İçinde *A Passion for the Impossible*, ed. Mark Dooley, State University of New York Press, 2003, 118-119; John D. Caputo, "Abyssus Abyssum Invocat: A Response to Richard Kearney" İçinde *A Passion for the Impossible*, ed. Mark Dooley, State University of New York Press, 2003, 126-127.

DERRIDA NEDEN DUA EDER?
WHY DOES DERRIDA PRAY?
Sema CEVİRİCİ ATILLA

KAYNAKÇA

- Caputo, John D. "Spectral Hermeneutics on the Weakness of God and the Theology of the Event" *After the Death of God*, ed. Jeffrey W. Robbins, New York: Columbia University Press, 2007.
- Caputo, John D. *In Search of Radical Theology*, USA: Fordham University Press, 2020.
- Caputo, John D. – Scanlon, Michael J. "Introduction the Postmodern Augustine" *Augustine and Postmodernism; Confession and Circumfession*, ed. John D. Caputo-Michael J. Scanlon, USA: Indiana University Press, 2005.
- Caputo, John D. "A Game of Jacks: A Response to Derrida", *A Passion for the Impossible*, ed. Mark Dooley, USA: State University of New York Press, 2003.
- Caputo, John D. "Abyssus Abyssum Invocat: A Response to Richard Kearney", *A Passion for the Impossible*, ed. Mark Dooley, State University of New York Press, 2003.
- Caputo, John D. "Derrida and the Trace of Religions, *A Companion to Derrida*, ed. Zeynep Direk ve Leonard Lawlor, UK: Wiley Blackwell, 2014.
- Caputo, John D. "Shedding Tears Beyond Being: Derrida's Confession of Prayer", *Augustine and Postmodernism; Confession and Circumfession*, ed. John D. Caputo ve Michael J. Scanlon, USA: Indiana University Press, 2005.
- Caputo, John D. "The Power of the Powerless; Dialogue with John D. Caputo", *After the Death of God*, ed. Jeffrey W. Robbins, New York: Columbia University Press, 2007.
- Caputo, John D. "The Return of Anti-Religion: From Radical Atheism to Radical Theology", *Journal for Cultural and Religious Theory*, S: 11-2 (2011).
- Caputo, John D. "What Do I Love When I Love My God? Deconstruction and Radical Orthodoxy" *Questioning God*, ed. John D. Caputo, Mark Dooley ve Michael J. Scanlon, USA: Indiana University Press, 2001.
- Caputo, John D. *Deconstruction in a Nutshell; A Conversation with Jacques Derrida*, ed. John D. Caputo, New York: Fordham University Press, 1997.
- Caputo, John D. *Hakikat; Postmodern Çağda Bilgelik Arayışı*, çev. Recep Yılmaz, İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.

- Caputo, John D. *On Religion; Thinking in Action*, New York: Routledge, 2001.
- Caputo, John D. *The Folly of God; A Theology of the Unconditional*, US: Polebridge Press, 2016.
- Caputo, John D. *The Insistence of God; A Theology of Perhaps*, USA: Indiana University Press, 2013.
- Caputo, John D. *The Prayers and Tears of Jacques Derrida; Religion without Religion*, Indiana: Indiana University Press, 1997.
- Caputo, John D. *The Weakness of God; A Theology of the Event*, USA: Indiana University Press, 2006.
- Charlesworth, Max J. *Platondan Derridaya Felsefe ve Din*, çev. Kevser Çelik, Ankara: Fol Yayınları, 2023.
- Derrida, Jacques. - Habermas, Jürgen. *Terör Günlerinde Felsefe*, der. Giovanni Borradori, çev. Emre Barca, İstanbul: YKY, 2008.
- Derrida, Jacques. "Epoché and Faith: An Interview with Jacques Derrida" *Derrida and Religion: Other Testament*, ed. Yvonne Sherwood ve Kevin Hart, London-New York: Routledge, 2005.
- Derrida, Jacques. "Faith and Knowledge; The Two Sources of "Religion" at the Limits of Reason Alone, *Acts of Religion*, Edited and with an Introduction by Gil Anidjar, New York-London: Routledge, 2002.
- Derrida, Jacques. "Hospitality, Justice and Responsibility; A Dialogue with J. Derrida", *Questioning Ethics*, ed. Richard Kearney ve Mark Dooley, New York: Routledge, 1991.
- Derrida, Jacques. "Kendime Karşı Savaşayım", çev. Saadet Özen, Cogito Derrida: Yaşamı Yeniden Düşünürken, İstanbul: YKY, Sayı:47-48, (2006).
- Derrida, Jacques. "Kralın Zamanı" İçinde *Armağanın Fenomenolojisi*, ed. Engin Yurt ve Erdal Yıldız, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021.
- Derrida, Jacques. "Otoimmünite; Gerçek ve Simgesel İntiharlar", Cogito Dergisi Derrida; Yaşamı Yeniden Düşünürken, YKY, Sayı:47-48, (2006).
- Derrida, Jacques. "The Becoming Possible of the Impossible: An Interview with Jacques Derrida", *A Passion for the Impossible*, ed. Mark Dooley, State University of New York Press, 2003.

DERRIDA NEDEN DUA EDER?
WHY DOES DERRIDA PRAY?
Sema CEVİRİCİ ATILLA

- Derrida, Jacques. "Yasanın Gücü Otoritenin Mistik Temeli", çev. Ece Göztepe-Zeynep Direk- Ferit Burak Aydar, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Derrida, Jacques. *Gün Doğmadan; Elisabeth Roudinesco ile Konuşma*, çev. Kenan Sarılioğlu, İstanbul: Dharma Yayınları, 2006.
- Derrida, Jacques. -Luc Marion, Jean. "Armağan Üzerine: Derrida ve Luc Marion Arasında Bir Tartışma" *Armağanın Fenomenolojisi*, ed. Engin Yurt ve Erdal Yıldız, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021.
- Derrida, Jacques. *Marksın Hayaletleri*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- Derrida, Jacques. *Nietzscherin Şöleni*, der. ve çev. Ali Utku ve Mukadder Erkan, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2008.
- Derrida, Jacques. *Yazı ve Fark*, çev. P. Burcu Yalım, İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Dooley, Mark. "Saints and Postmodernism", *A Passion for the Impossible*, USA: State University of New York Press, 2003.
- Douzinas, Costas. *Krizde Felsefe ve Direniş*, çev. Tulga Buğra Işık, İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- Hägglund, Martin. "Derrida's Radical Atheism", *A Companion to Derrida* ed. Zeynep Direk ve Leonard Lawlor, UK: Wiley Blackwell, 2014.
- Kearney, Richard. "Khora or God?", *A Passion for the Impossible*, ed. Mark Dooley, USA: State University of New York Press, 2003.
- Vedder, Ben. - Der Heiden, Gert-Jan Van. "On Faith and the Holy in Heidegger and Derrida", *A Companion to Derrida*, ed. Zeynep Direk ve Leonard Lawlor, UK: Wiley Blackwell, 2014.
- Wood, David. "The Experience of the Ethical", *Questioning Ethics: Contemporary Debates in Philosophy*, ed. Richard Kearney ve Mark Dooley, New York: Routledge, 1999.